

František Emmert

Sametová revoluce

Cesta ke svobodě

Sametová revoluce

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

František Emmert
Sametová revoluce – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

SAMETOVÁ REVOLUCE

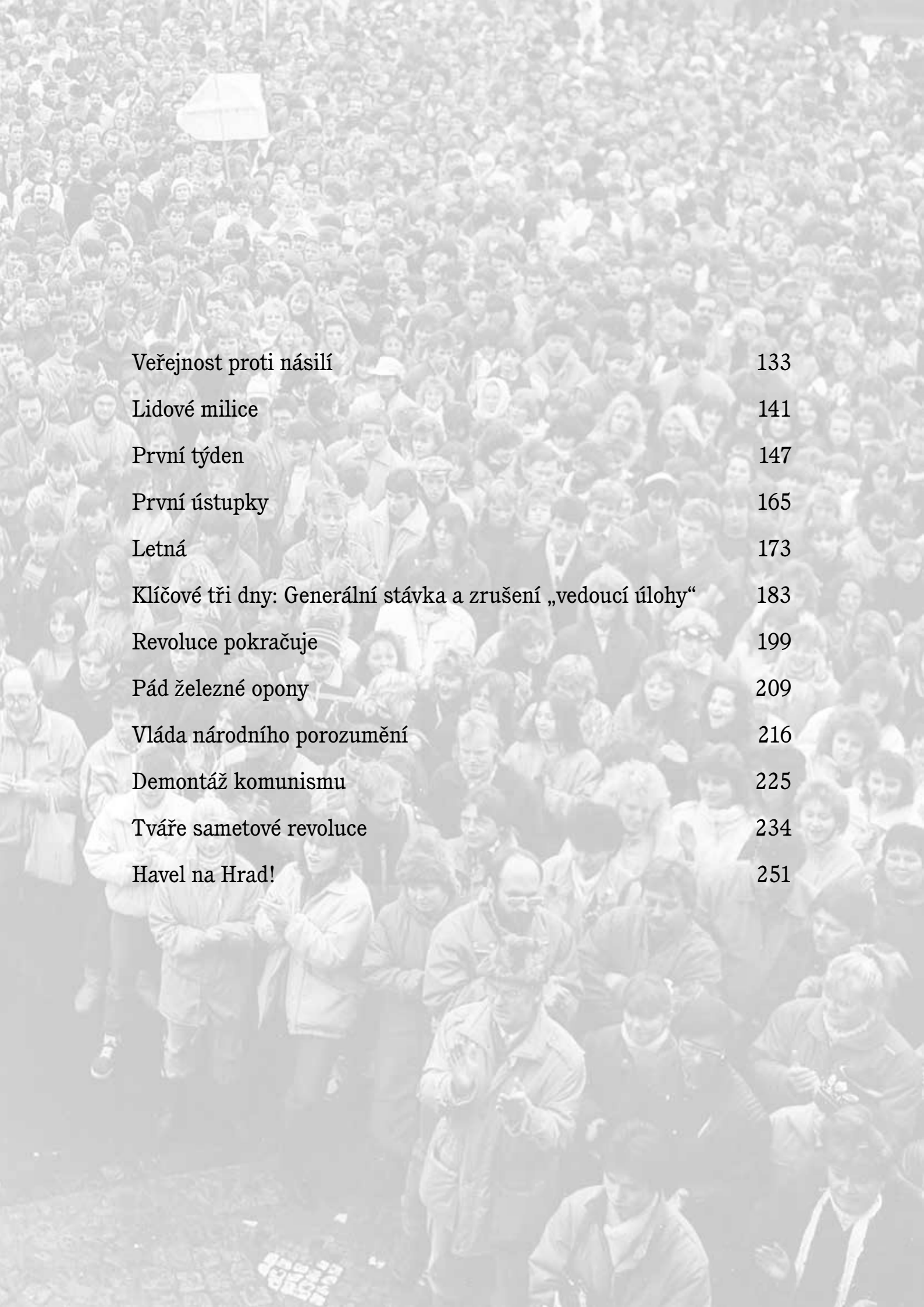
CESTA KE SVOBODĚ

FRANTIŠEK EMMERT

OBSAH

Předmluva	7
Totalitní ideologie a systém KSČ	9
Reálný socialismus	23
Charta 77	35
Změny přicházejí z Kremlu	45
Rok 1988: Aktivizace veřejnosti	53
Palachův týden	61
Kdo je Václav Havel	69
Rok 1989: „Nechceme kůl v plotě!“	77
17. listopad	89
Národní třída	99
Stávka	111
Občanské fórum	125

Veřejnost proti násilí	133
Lidové milice	141
První týden	147
První ústupky	165
Letná	173
Klíčové tři dny: Generální stávka a zrušení „vedoucí úlohy“	183
Revoluce pokračuje	199
Pád železné opony	209
Vláda národního porozumění	216
Demontáž komunismu	225
Tváře sametové revoluce	234
Havel na Hrad!	251

PŘEDMLUVA

Zhroucení komunistického režimu v Československu v roce 1989, ke kterému před více než třiceti lety došlo v přímé souvislosti s lavinovým pádem podobných režimů v celé východní Evropě, dodnes představuje nejvýraznější historický předěl a společenský mezník v novodobých českých a slovenských dějinách. Vžil se pro něj termín sametová revoluce. Totalitní systém, založený na vládě jedné strany a metodách policejního státu, který si po více než čtyřicet let udržoval svou téměř neotřesitelnou pozici, byl během ní překotně nahrazen raným modelem pluralitní demokracie a osvobozen od geopolitické závislosti na rozpadajícím se Sovětském svazu. Před naší společností se náhle otevřely netušené možnosti a výzvy.

Akteři revoluce se již krátce po roce 1989 rozešli do nejrozumnějších stran a ideových proudů, v následujících desetiletích zastávali široké spektrum názorů a v nejednom případě dokonce polarizovali společnost. Nedávná historie se přímo potkala a v jisté míře dodnes potýká se současnou politikou. Pokusy o hodnocení revoluce se proto snadno mění v politikum. O to větší výzvu sametová revoluce představuje pro historiky a publicisty, kteří si od politiky snaží udržovat potřebný odstup.

Pohledy na události roku 1989 mohou být velmi odlišné. Záleží především na tom, z jakého úhlu jsou hodnoceny. Někteří význam sametové revoluce omezují jen na ekonomické a sociální změny. Jiní vyzdvihují její široký celospolečenský, humanistický a evropský kontext. Další v ní spatřují především „mocenský boj“. Ale na jednom se shodnou všichni: revoluce přinesla obrovské změny. Už krátce po jejím skončení celá společnost prošla zásadní proměnou od samých základů.

Ve srovnání s ostatními mezníky naší moderní historie byl průběh sametové revoluce o poznání méně dramatický. Obešel se bez lidských obětí a bezprostředně nevedl ani ke změně státoprávního uspořádání – na rozdíl od pohnutých událostí z let 1918, 1938, 1945, 1948 nebo 1968 – byť je zřejmé, že bez sametové revoluce by o tři roky později nedošlo k rozdělení československé federace na dva samostatné státy. Přesto se mezi nimi vymyká: nenásilná revoluce změnila život úplně každé rodině i každému jednotlivci. Předchozí zvraty sice také přinesly významné politické a státoprávní změny, avšak každodenní život většiny obyvatel ovlivnily v podstatně méně znatelné míře.

Sametová revoluce představuje ostrý předěl nejen mezi historickými epochami, ale také mezi zcela odlišnými společnostmi a způsoby života. Mnozí z nás stále mají v živé paměti poměry, které v naší zemi panovaly před rokem 1989. Tato zkušenost nutně vede ke srovnávání na ose „tehdy“ a „dnes“. Po sametové revoluci se změnilo naprosto vše: od politického systému a geopolitického ukotvení přes vzhled českých měst a krajiny, podstatné rozšíření osobní svobody, ekonomických možností a odpovědnosti, změny v pojetí sociálních jistot a vnímání práva až po změny ve stylu života, návyků, a dokonce i uvažování většiny obyvatel. Naše země „před“ a „po“ sametové revoluci – to jsou dva zcela odlišné světy!

František Emmert

ДА ЗАРАВСТВУЕТ

КАСС

TOTALITNÍ IDEOLOGIE A SYSTÉM KSČ

Od druhé poloviny 19. století v českých zemích existovaly příznivé podmínky pro vznik masového socialisticky orientovaného hnutí. Přispíval k tomu zejména vysoký podíl městského obyvatelstva a dělnictva, všeobecně dobrá vzdělanost a také pokročilý stupeň industrializace. Marxistické a jiné radikálně levicové myšlenky tehdy nalezly v Čechách a na Moravě živnou půdu a pronikly do programů nejednoho politického hnutí na počátku 20. století.

V reakci na bolševickou revoluci v Rusku (1917) vznikla také v Československu komunistická strana (KSČ). V roce 1921 ji založili radikální socialisté kolem Bohumíra Šmerala. Do nové strany vstoupilo téměř čtvrt milionu lidí a ve volbách v roce 1925 se prosadila jako druhá nejsilnější. Až do konce 20. let fungovala relativně nezávisle na *Kominterně* (tj. mezinárodním sdružení komunistických stran direktivně řízeném z Moskvy). Avšak na 5. *sjezdu KSČ* (1929) se ve straně prosadila výrazně prosovětská skupinka kolem Klementa Gottwalda a Rudolfa Slánského (tzv. *karlínští kluci*). Nové vedení uskutečnilo první vnitrostranické čistky, po kterých se členská základna zkrátila na pouhých 20 tisíc. Strana ztratila voliče a po celá 30. léta živořila na okraji politického spektra. Prostřednictvím *Kominterny* se přeměnila v nástroj sovětské zahraniční politiky. KSČ tehdy vystupovala dokonce i proti československé státnosti jako „imperialistickému výtvoru“.

V období tzv. *druhé republiky* (1938) byla KSČ zakázána a její vedení uprchlo do Moskvy, kde se zakrátko zformovalo druhé exilové centrum (vedle vládního v Londýně). SSSR přitom v letech 1939 až 1941 nepodporoval obnovu Československa. *Kominternu* dokonce souhlasila se vznikem samostatného Slovenska a odštěpené *Komunistické strany Slovenska* (KSS). Konflikt mezi nacistickým Německem a západními státy byl tehdy interpretován jako „imperialistická válka“ a domácí komunistický odboj vyzýván ke zdrženlivosti.

Teprve až německý útok na SSSR (22. 6. 1941) změnil situaci a Kreml začal podporovat myšlenku obnovy Československa, avšak se skrytým úmyslem, že se stane sovětským satelitem. V prosinci 1943 přicestoval do Moskvy československý exilový prezident Edvard Beneš, aby podepsal se Stalinem osudovou československo-sovětskou smlouvu o přátelství a poválečné spolupráci. Československý exil v Londýně byl jediný, který takto koncipovanou smlouvu se SSSR uzavřel (ostatní státy byly opatrnější). Beneš přitom doufal, že tím poválečnému Československu zajistí bezpečnost. Výhradně jen na záruky západních zemí se po zkušenosti s Mnichovem již nechtěl plně spoléhat.

Sovětský vzor. KSČ byla v letech 1929 až 1989 existenčně závislá na podpoře Moskvy a Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS).

Beneš se v prosinci 1943 dohodl také s moskevskou KSČ. Komunisté sice odmítli vstup do londýnské exilové vlády, avšak uznali Beneše za hlavu odboje a souhlasili, že těsně před koncem války bude sestavena nová vláda s jejich výrazným zastoupením.

V dubnu 1945 v osvobozených Košicích skutečně vznikla vláda *Národní fronty* (NF). Gottwald se stal jejím místopředsedou. Komunisté v té době dominovali také domácímu odboji, což jim na konci války umožnilo proniknout skrze nově ustanovené *národní výbory* do státní správy na střední a nižší úrovni. Bezpečnostní aparát země (zejména nově ustanovený *Sbor národní bezpečnosti*, SNB) se v letech 1945 až 1948 postupně ocitl pod jejich plnou kontrolou.

První poválečné volby (1946), kterých se směly zúčastnit pouze strany *Národní fronty*, komunisté vyhráli s převahou téměř 38 % hlasů. O rok později se uvnitř NF vyhrotily spory kvůli přílišné uzurpaci moci ze strany komunistů. Schylovalo se k závěrečné bitvě. V únoru 1948 podali demokratičtí ministři demisi, která ovšem nevedla k pádu vlády, ale pouze k její obměně podle komunistického scénáře. Prokomunistické *akční výbory NF* tehdy zcela ovládly nekomunistické strany a prostřednictvím masových nátlakových akcí a nasazení ozbrojených *Lidových milic* plně převzaly moc v Československu. V květnových volbách (1948) již kandidovaly všechny strany na jediné společné kandidátce. V Československu byla nastolena komunistická diktatura.

KSČ mohla v následujících čtyřech desetiletích plně realizovat svůj politický program a prosadit proklamovanou „diktaturu proletariátu“ v existenční závislosti na SSSR a za pomoci tvrdých

Zakladatel komunismu. Po celou dobu své existence se KSČ opírala o učení K. Marxe a V. I. Lenina, zakladatelů teorie marxismu-leninismu. Ačkoliv se jejich mnohasetstránkové spisy vyučovaly na školách i na stranických kurzech, jen málokdo je doopravdy četl a rozuměl jim.

VLÁDA „VŠECH“ SKRZE NÁRODNÍ FRONTU

- Vznikla v dubnu 1945 na základě tzv. košického vládního programu
- Členy se mohly stát pouze strany, které se podílely na odboji
- Od roku 1945 se všechny strany spolupodílely na vládě
- Od roku 1948 se navíc účastnily voleb na společné kandidátce
- Postupně byly přibírány i masové společenské organizace
- Zpochybnění systému: ústavní článek o vedoucí úloze KSČ

metod „policejního státu“. Už v roce 1948 se Československo stalo sovětským satelitem.

Komunistická strana rychle ovládla veškerý společenský život v zemi, přestože formálně zachovala systém vlády NF. V prvních letech uskutečnila rozsáhlé znárodnění (včetně živnostníků a drobných rolníků), nepopulární měnovou reformu (1953) a uchýlila se k masovým represím, které směřovaly i do vlastních řad. Současně zcela zpřetrhala vazby se svobodným světem. Na západní hranici Československa vyrostla tzv. *železná opona*.

Počátkem 50. let do Československa dorazila vlna stalinských monstrprocesů. Ve věznicích se ocitly desetitisíce skutečných odpůrců režimu, ale také přesvědčených komunistů a obyčejných občanů, kteří dosud zůstávali mimo politiku. Desetitisíce dalších skončily v pracovních táborech a v pracovních vojenských jednotkách. Represe nabyly masového rozměru. Režim si přitom vynucoval souhlas s represemi. Pracovní kolektivy i příbuzní postižených museli s rozsudky veřejně

IDEÁLNÍ KOMUNISTICKÁ SPOLEČNOST

Komunisté strany ve východoevropských státech v letech 1945 až 1989 svým občanům tvrdily, že budují prozatím jen „socialistickou společnost“ s konečným cílem její pozdější přestavby na dokonalou beztřídní „komunistickou společnost“. Ta se měla obejít bez peněz, armády, bezpečnosti a dalších nezbytných prvků každé dosavadní lidské společnosti. Součástí komunistických ideálů byla i „světová revoluce“ a vytvoření „světové komunistické republiky“.

Ikona KSČ. Stranický předák, předseda vlády, protagonista „Vítězného února“ a pozdější „první dělnický prezident“ K. Gottwald s neodmyslitelnou dýmku v ústech. Po jeho levici spisovatel Jan Drda.

souhlasit. Přesto tyto represe nepodnítily vznik masového opozičního hnutí. Jediná významnější opozice se tehdy utvářela v samotné KSČ. Mnozí idealističtí komunisté totiž považovali represe a tragické události 50. let za pouhý exces, který nic nemění na „podstatě komunismu“. Víru neztráceli dokonce ani komunisté, kteří se tehdy ocitli ve vězení (jejich vysvětlení: „dobré myšlenky se chopili nesprávní lidé“).

Pokus reformního křídla uvnitř KSČ o obrodu a polidštění systému ve druhé polovině 60. let předčasně ukončila sovětská invaze (21. 8. 1968). Totalitní režim postavený na obnovených policejních praktikách a na absolutní politické i ekonomické kontrole prakticky každého občana pokračoval ve své existenci ještě další dvě desetiletí.

Předvolební plakát KSČ z května 1948. Výzva k účasti v prvních volbách s jedinou kandidátkou.

STRUKTURA KSČ

- První tajemník
(od 70. let generální tajemník)
- Předsednictvo ÚV KSČ
(do 10 členů)
- Ústřední výbor KSČ
(rozdělený na komise)
- Krajské, okresní a městské
výbory
- Zvláštní postavení: městský
výbor v Praze
- Základní organizace
na pracovištích
(včetně ministerstev)

Leták vydaný k 9. sjezdu KSČ,
který se konal v roce 1949.

KOMUNISTICKÁ IDEOLOGIE

Všechny komunistické strany ve 20. století vycházely z vědecké teorie Karla Marxe, který považoval „diktaturu proletariátu“ a nastolení komunistického světového řádu (tj. beztřídní společnosti) za historicky nevyhnutelnou konstantu danou už pouhou sociologickou zákonitostí: sociálně „vykořisťovaných“ ve společnosti je většina, v důsledku rostoucí vzdělanosti pochopí své nespravedlivé postavení a převzou politickou iniciativu. Marxisté tento vývoj považují za logické vyústění historického vývoje. Dějiny se podle nich nemohou vyvíjet jinak. Skalní komunisté tomu věří dodnes.

Vítězný únor.
„Tábor pracujících“
na pražském
Staroměstském
náměstí během
uchopení moci
komunisty v roce
1948.

MONSTRPROCESY

Represe v 50. letech měly celou řadu podob: znárodnění živnostníků, vyvlastňování půdy rolníkům, zařazování politicky nespolehlivých osob do pracovních vojenských jednotek, hromadné internace řeholníků, ničení církevních památek. Avšak nejsilněji na veřejnost zapůsobily velké soudní procesy (tzv. politické monstrprocesy), které se v Československu uskutečňovaly podle sovětského vzoru a ve kterých byly vynášeny převážně jen rozsudky smrti nebo doživotní tresty. V letech 1949 až 1951 byly vedeny převážně s nekomunisty (gen. Píka, babický případ, M. Horáková - na snímku), od roku 1952 pak následovaly ještě větší procesy s komunisty (R. Slánský, „buržoazní nacionalisté“ aj.).

Obvinění byli nejprve surovým bitím a týráním přinuceni ke smyšleným doznáním a museli se z paměti naučit scénář soudního líčení. Před soudem pak činili veřejná „doznání“ a žádali pro sebe „co nejpřísnější tresty“. Ty pro ně žádaly i petice „pracujících“.

REPRESE V 50. LETECH

- 100 000 politických vězňů
- 8 000 z nich během věznění zemřelo
- Téměř 300 popravených v politických procesech
- Existence internačních táborů
- Internace duchovních, zejména řeholníků
- Zřízení pracovních armádních jednotek
- Vyvlastnění majetku šlechty, církve, podnikatelů, živnostníků a rolníků
- Ostře střežené hranice (stovky mrtvých)

Výroční známky. Arch známek vydaný v roce 1971 k 50. výročí založení KSČ a k opakovanému normalizačnímu 14. sjezdu. Na první známce je podobizna V. I. Lenina.

SOCIALISMUS

V KOMUNISTICKÝCH POUČKÁCH:

- Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce.

KOMUNISMUS

V KOMUNISTICKÝCH POUČKÁCH:

- Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb.

ČESKO-SLOVENSKÁ VNITROSTRANICKÁ DISPROPORCE

15

V rámci struktury KSČ fungovaly autonomně slovenské vnitrostranické orgány, včetně vlastního ústředního výboru a *Komunistické strany Slovenska* (KSS). Naproti tomu české stranické orgány nikdy neexistovaly.

Ozbrojená pěst dělnické třídy. V únorových dnech roku 1948 KSČ iniciovala vznik Lidových milic jako stranické ozbrojené složky. Rozpuštěny byly až po listopadu 1989.

TREST SMRTI PRO GENERÁLNÍHO TAJEMNÍKA

V listopadu 1952 byl odsouzen k trestu smrti a oběšen generální tajemník KSČ Rudolf Slánský, nejblíže spolupracovník K. Gottwalda. Spolu s ním bylo popraveno i dalších deset vysoce postavených komunistů. Obvinění z velezrady byla vykonstruovaná.

A black and white photograph of a man in a cap working on a machine, with a large red text overlay. The man is in the foreground, looking intently at his work. The background is a blurred industrial setting with various mechanical parts and tools. The text is written in a bold, hand-painted style, slanted upwards from left to right.

**ROZTOČTE
KOLA!**

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA

SEDM MILIONŮ KOMUNISTŮ

V letech 1948 až 1989 prošlo členstvím v KSČ více než sedm milionů občanů Československa. V některých obdobích strana sdružovala téměř čtvrtinu obyvatel. Když se postnormalizační režim v listopadu 1989 zhroutil, stranické legitimace v tu chvíli stále vlastnilo asi jeden milion a půl Čechoslováků (asi 15 % dospělé populace). Dnešní KSČM (Komunistická strana Čech a Moravy) má mírně přes sto tisíc členů.

STÁTNÍ (TAJNÁ) BEZPEČNOST

Zatímco v 50. letech komunistické represe symbolizovala zmanipulovaná justice a rozsáhlý vězeňský systém, od 60. let tuto neslavnou roli převzala *Státní bezpečnost*. Její příslušníci působili v civilu (bez uniforem) a směli používat „zvláštní metody“ dohledu i vyšetřování. Občané Československa je ve své době chápali jako *tajnou policii* (zkráceně se jim říkalo *tajnti*).

Historie *Státní bezpečnosti* sahá do období ještě před uchopením moci komunisty. Vznikla několik týdnů po skončení druhé světové války (1945), kdy se stala součástí nově utvořeného *Sboru národní bezpečnosti* (SNB), který sjednocoval všechny složky vnitřní bezpečnosti a nahrazoval prvorepublikové četnictvo a policii. SNB se v letech 1945 až 1989 dělil na dvě základní složky: na *Veřejnou bezpečnost* (VB), chránící obyvatele před běžnou kriminalitou, a na *Státní bezpečnost* (StB), sloužící jako politická policie výhradně zájmům režimu. V roce 1947 byla její činnost uzákoněna.

Státní bezpečnost se významnou měrou podílela na převzetí moci KSČ v roce 1948. V první polovině 50. let se spolupodílela na politickém teroru. Působila přímo i ve vazebních věznicích, kde její příslušníci vyslýchali zatčené a nutili je ke smyšleným doznáním. Používali přitom velmi drastických a surových metod.

Od druhé poloviny 50. let se její činnost přeorientovala spíše na „prevenci“. StB se rozrostla v rozvětvenou strukturu, která velmi důmyslnými metodami sledovala aktivity občanů, které by jen potenciálně mohly mít politický obsah. Současně sloužila aparátu KSČ jako zdroj informací o skutečném dění a náladách ve společnosti. V případě ohrožení „státního zájmu“ přímo zasahovala.

StB úzce spolupracovala se sovětskou KGB, zejména při společných akcích v zahraničí. V 50. letech působili na československém území přímo sovětské poradci. Také později (až do konce roku 1989) byla KGB v Československu trvale přítomna, i když fungovala samostatně vedle StB. Zabývala se především dohledem nad sovětskými vojáky (po srpnu 1968) a „ochranou zájmů SSSR“ na našem území. Ačkoliv příslušníci StB nebyli organizačně podřízeni ani nijak spojeni s KGB, ve služební přísaze přesto slibovali věrnost spolenectví se SSSR.

V období *pražského jara* se StB ocitla v přechodném stavu existenčního ohrožení. Nový ministr vnitra Josef Pavel vydal v květnu 1968 rozkaz k pozastavení sledování politických aktivit občanů. Mnozí z vedoucích pracovníků *Státní bezpečnosti* se začali obávat možného postihu za své předchozí nezákonné praktiky, a proto se část StB zapojila do příprav na

sovětskou invazi do Československa (srpen 1968). Kolaborantské skupinky tajné policie, řízené tehdejším náměstkem ministra vnitra Viliamem Šalgovičem, se přímo spolupodílely na obsazení ruzyňského letiště a hlavních budov státní správy sovětskými vojsky a také zatýkaly reformní představitele.

Po roce 1968 *Státní bezpečnost* svoji moc ve státě opět upevnila. Přibyl jí nový úkol: zastrasování. Vyhržovala představitelům opozice i dalším nepohodlným osobám, nutila československé občany k emigraci, v některých případech jim dokonce poškozovala majetek. K běžným praktikám patřily odposlechy, zejména telefonů a bytů, sledování pohybu osob, kontrola pošty. Pod zvláštním dohledem se ocitl kontakt s cizinou, zejména se západními sdělovacími prostředky. Zvýšenou pozornost StB věnovala také aktivitám církví, které jako jediné zůstaly mimo celospolečenskou strukturu *Národní fronty*. Tajná policie sledovala dokonce i umělce z tzv. „nezávislé scény“ (tj. mimo oficiální státní kulturu). Vytipované osoby (přední chartisté či představitelé roku 1968) byli sledováni preventivně a prakticky nepřetržitě. Ještě v prvních dnech *sametové revoluce* v listopadu 1989 StB zatýkala opoziční představitele a pokračovala ve své obvyklé zpravodajské činnosti. Záhy se pokusila *škartovat* (tj. zničit) své archivy a písemnou dokumentaci, což se jí z části podařilo.

Státní bezpečnost byla rozpuštěna v únoru 1990. Avšak zanechala po sobě danajský dar: seznamy spolupracovníků (skutečných i vymyšlených) a neúplnou dokumentaci (s pravdivými i smyšlenými informacemi). Do dnešních dní se česká společnost vypořádává s tímto nechtěným dědictvím.

FAKULTA STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Sbor národní bezpečnosti (SNB) měl v letech 1973 až 1990 svoji vlastní vysokou školu (*Vysoká škola SNB*). Jedna z fakult (se sídlem v Zastávce u Brna) byla určena přímo pro výchovu příslušníků StB: *Fakulta Státní bezpečnosti*. Další tři fakulty sloužily novým příslušníkům *Veřejné bezpečnosti* (VB) a složkám pohraniční stráže. Na snímku jsou příslušníci elitního *Pohotovostního pluku* VB během výuky v roce 1985.

„Budu vždy rozhodně bojovat proti nepřátelům své socialistické vlasti a nepřátelům SSSR. Budu střežit přátelství a upevňovat spolupráci s lidem SSSR.“

Výňatek ze služební přísahy příslušníků StB.

AKCE NORBERT

Federální ministerstvo vnitra mělo koncem 80. let připravenou v záloze zvláštní bezpečnostní akci pro případ ohrožení státu a komunistického režimu, nazvanou jako *Norbert*. V jejím rámci měly být zadrženy a internovány ve vazebních a pracovních střediscích předem vytipované osoby údajně ohrožující „vnitřní pořádek a bezpečnost“ (především disidenti). Zřejmě existoval i jejich jmenný seznam. Několik tisíc vytipovaných mělo být podle aktuální situace rozděleno na dvě kategorie označené písmeny Z (aktivní odpůrci) a P (pasivní a potenciální odpůrci). Osoby z kategorie Z měly být do 24 hodin od vydání příslušného rozkazu zatčeny a umístěny do vazebního střediska. Osoby ze seznamu P by obdržely „povolávací rozkaz“ a samy by se musely přihlásit ve svém okrese, kde by jim byla „přidělena práce“ pod dozorem.

Na případné internaci disidentů se měla podílet StB společně s VB. Jednalo se o opatření, které se v minulosti uplatňovalo jen zcela mimořádně v dobách válečného stavu, avšak totalitní (zejména fašistické) režimy jej zneužívaly i v době míru (např. „ochranná vazba“ v nacistickém Německu či hromadné internace v Chile během vojenského puče v roce 1973).

Neprojdou! Heslo příslušníků jednotek ostrahy státních hranic, na které se ve vzájemné součinnosti spolupodílely oddíly SNB (VB i StB) a armády. Na hranicích směli sloužit pouze dobře prověření příslušníci. Dezerce na Západ se mezi nimi objevovaly jen zcela výjimečně.

AGENT PAVEL MINAŘÍK

Zpravodajský důstojník StB, který sedm let pracoval jako hlasatel v české sekci *Rádía Svobodná Evropa* (RFE) v západoněmeckém Mnichově. V lednu 1976 se vrátil do Prahy. StB tehdy uspořádala teatrální tiskovou konferenci, na které Minaříka představila jako svého úspěšného zahraničního agenta. Minařík během svého působení v sídle RFE mapoval činnost československé emigrace a její kontakty s domácí opozicí.

V RFE pracovalo více agentů komunistických tajných služeb. Sám Minařík byl českou obdobou polského agenta Andrzeje Czechowicze, který se vrátil do Polska již pět let před Minaříkem a svoji zpravodajskou úlohu rovněž rozkryl na tiskové konferenci ve Varšavě.

V roce 1981 došlo k bombovému útoku proti československé redakci RFE (tři redaktoři při něm byli zraněni).

Průkaz zaměstnance RFE na jméno Pavel Minařík.

ASANACE: DISIDENTI MUSÍ PRYČ!

Státní moc si po zveřejnění *Prohlášení Charty 77* nepřála nové politické procesy ani další politické vězně, a to především s ohledem na Západ, se kterým se tehdy snažila zlepšovat vzájemné vztahy (proto se také ČSSR v roce 1975 zavázala k dodržování lidských a občanských práv). Nicméně proti disidentům hodlala i přesto rázně zakročit. Koncem roku 1977 vydal tehdejší ministr vnitra Jaromír Obzina rozkaz k akci *Asanace*. Přední chartisté měli být dotlačeni k emigraci, čímž by opoziční struktura v ČSSR mohla být rozložena, jak doufali protagonisté tohoto řešení.

StB vyvíjela na vybrané osoby nátlak, aby samy opustily republiku. Vyhrožovala jim vězením i fyzickou likvidací. Povolila jim vycestovat na Západ (třeba jen za účelem krátké návštěvy) a v několika případech jim dokonce znemožnila návrat: Oddělení pohraniční policie je odmítlo vpustit zpátky do země. V rámci *Asanace* byli vyhnáni např. písničkář Jaroslav Hutka nebo herec Pavel Landovský. V první polovině 80. let na akci *Asanace* navazovala další podobná akce nazvaná *Pavouk*.

KONTRARozVĚDKA

Jádro StB tvořila kontrarozvědka (druhá a dvanáctá správa SNB). Ta se přímo zabývala bojem s domácím „vnitřním nepřítelem“. Měla asi tři a půl tisíce příslušníků z celkového počtu více než dvanácti tisíc zaměstnanců StB. V roce 1989 stál v čele kontrarozvědky plukovník Karel Vykypěl, na Slovensku plukovník Štefan Homola.

STRUKTURA STB (1989)

- Političtí zadavatelé: ÚV KSČ a generální tajemník
- Mezičlánek: federální ministr vnitra
- Šéf: 1. náměstek federálního ministerstva vnitra
- Složky StB na federálním ministerstvu vnitra:
 - První správa SNB: rozvědka
 - Druhá správa SNB: kontrarozvědka
 - Třetí správa SNB: vojenská kontrarozvědka
 - Čtvrtá správa SNB: sledování osob
 - Pátá správa SNB: ochrana stranických a státních orgánů
 - Šestá správa SNB: zpravodajské prostředky a technika
 - Dvanáctá správa SNB: kontrarozvědka na Slovensku
 - Třináctá správa SNB: zvláštní správa
 - Správa vyšetřování (bez čísla)

Aloiz Lorenc. *Poslední z prvních náměstků na federálním ministerstvu vnitra, pod něhož spadala Státní bezpečnost s kontrarozvědkou. Faktický šéf StB. Nesl spoluodpovědnost za represe a policejní zásahy v roce 1989. V 90. letech byl slovenskou justicí odsouzen k podmíněčnému trestu.*

REÁLNÝ SOCIALISMUS

Sovětská invaze v srpnu 1968 vzala obyvatelům Československa poslední naději na demokratizaci totalitního systému a na obnovu občanských svobod. Současně však také zcela zdiskreditovala *Komunistickou stranu Československa* (KSČ) a její ideologii, od které se tehdy odvrátila velká většina veřejnosti. Došlo k zásadnímu obratu v myšlení české a slovenské společnosti. Před srpnem 1968 převažovala výrazná levicová orientace, kdy nemalá část obyvatel i navzdory represím nepřestávala věřit v „podstatu socialismu“ a doufala, že ho lze reformovat (třeba i pod vedením KSČ). Avšak po sovětské invazi a zradě vlastního vedení začala československá veřejnost komunistický systém v zásadě odmítat. Nové stranické vedení, které vzešlo z moskevských jednání (a proto bylo považováno za kolaborantské), ztratilo vazbu s veřejností i s intelektuální elitou země. Přesto se izolovaný režim, postavený pouze na přítomnosti sovětských vojsk, udržel po celá dvě následující desetiletí (70. a 80. léta), která historici nazývají jako období tzv. reálného socialismu. Na jeho počátku stála *normalizace* (1969–1971). Vedení KSČ, semknuté kolem nového prvního tajemníka G. Husáka, se během stranických čistek zcela zbavilo vnitřní opozice. O členské legitimace tehdy přišlo přes půl milionu komunistů spojených s *pražským jarem*. Vyloučené reformátory a idealisty nahradili neostalinisté a mladí kariéristé, kterým šlo v drtivé většině pouze o osobní prospěch. Do strany se již nevstupovalo z přesvědčení, ale jen kvůli „výhodám“.

Pragmatický G. Husák prosazoval od roku 1969 bezvýhradnou prosovětskou linii, ale přesto postupoval umírněně a čelil tlaku neostalinistů ve vlastních řadách. Především se snažil vyhnout větším represím. Ty se za *normalizace* omezovaly spíše jen na ztrátu dobrého zaměstnání a na šikování ze strany úřadů. Politických vězňů bylo relativně málo a tresty se udělovaly převážně mírné (většinou několikaleté). Padesátá léta se sto tisíci vězni a s téměř třemi stovkami popravených se již neměla opakovat.

V prvních deseti letech probíhal ve vedení KSČ tichý boj o moc mezi samotnými normalizátory. Politický systém, založený na „vedoucí úloze KSČ“ (vyplývající z ústavy) a na monolitním systému *Národní fronty*, byl opět v plné míře obnoven a upevněn. Vznikly nové masové společenské organizace pod plnou kontrolou normalizační KSČ. V roce 1975 Husák triumfoval a nahradil odvolaného L. Svobodu ve funkci prezidenta.

O tři roky později se situace ve vedení KSČ personálně stabilizovala. Ústřední výbor se stal pevným konglomerátem pragmatiků kolem G. Husáka a neostalinistů kolem V. Biřáka. Charakteristickým rysem vedení zůstávala i nadále ustrnulost, vynucovaná jednota a jednomyšlnost v hlasování, fyzická přestárlost a izolace od společnosti. Tento stav přetrvával až do listopadu 1989.

Neoblíbený a zdiskreditovaný režim nemohl zklamanou veřejnost již ničím oslovit. Ta všechnu ideologii, manifestace, společenské akce a stranické výzvy vnímala jen jako frašku. Občané nejevili prakticky žádný zájem podílet se na společenském dění a k nucenému členství v masových organizacích (SSM, ROH aj.) přistupovali ryze pasivně. Stáhli se do vlastního soukromí. Věnovali se svým rodinám a osobním zájmům, politika a veřejné záležitosti pro ně představovaly tabu. Díky tomuto stavu režim sice postrádal výraznější přívržence, ale současně i odpůrce.

Vzhledem k náladám ve společnosti se vláda soustředila především na budování konzumní společnosti. Jako hlavní cíl si vytkla zajištění stabilní životní úrovně, která tehdy stále výrazněji zaostávala za západní Evropou. Prohlubující se hospodářské problémy řešila novými megalomanskými budovatelskými projekty. V 70. a 80. letech se po celém území Československa stavěly obří podniky chemického a strojírenského průmyslu, vodní přehrady, dálnice a jaderné elektrárny. Současně však vláda zcela podcenila význam nových průmyslových odvětví a rozvoj moderních technologií, zvyšování vzdělanosti a také zanedbala ekologická rizika. Rozsáhlé škody a výrazné zhoršení životního prostředí přispělo koncem 80. let k aktivizaci veřejnosti proti režimu.

Po roce 1968 se plně obnovená a upevněná komunistická moc soustředila především na zajištění každodenních existenčních potřeb obyvatel, zatímco ideologie a další budování „beztrždní společnosti“ ustoupilo do pozadí. Československá společnost byla na *14. sjezdu KSČ* (1971) označena za „socialistickou“. Rozdíly v příjmech a majetku se snížily na minimum. Dřívější společenské „třídy“ ve stranických dokumentech nahradily tři nové kategorie: dělníci, rolníci a pracující inteligence. Ve skutečnosti se společnost dělila na členy a nečleny KSČ.

V následujících dvou desetiletích se výrazně prohluboval konzumní charakter této „socialistické společnosti“. Nejen široká veřejnost, ale dokonce i členové KSČ, včetně vedení, toužili po kvalitním spotřebním zboží, nových autech, moderních bytech, chalupách a chatách na venkově, valutách a cestách do zahraničí. Ideály z Marxova *Komunistického manifestu* ztratily na přitažlivosti. Převážil pragmatismus a každodenní starosti.

Počátkem 70. let vláda zavedla relativně velkorysý sociální systém zaměřený na podporu mladých rodin (dětské přídatky, novomanželské půjčky). Současně podporovala bytovou výstavbu.

CESTOU KONSOLIDACE...

SRPEN 1968

- sovětská invaze do Československa

DUBEN 1969

- G. Husák prvním tajemníkem ÚV KSČ

LEDEN 1970

- výměna stranických legitimací, začátek čistky

LEDEN 1971

- G. Husák předsedou *Národní fronty*

KVĚTEN 1971

- 14. sjezd KSČ, dokončení normalizace

KVĚTEN 1975

- G. Husák prezidentem

1978

- konec mocenského boje v KSČ

1983

- zvýšení mezinárodního napětí

1985

- katastrofální zhoršení životního prostředí

Státní znak Československé socialistické republiky (ČSSR).

Tuzemský export. Poptávku po kvalitním zboží uspokojovala pouze síť zvláštních prodejen Tuzex, ve které se platilo zvláštními poukázkami (tzv. bony) nebo přímo valutami.

Kolem českých a slovenských měst vyrostla sídliště z panelových domů. Byty v nich se přidělovaly podle pořadníku i s ohledem na zaměstnání a sociální potřebnost. Obojí významně přispělo ke zvýšení porodnosti v 70. letech.

Za reálného socialismu lidé rozhodně netrpěli nedostatkem potravin ani základního zboží (tzv. *salámový socialismus*). Problém spočíval spíše v omezeném výběru sortimentu a v jeho nízké kvalitě. Naproti tomu spotřební zboží se stalo nedostatkovým téměř ve všech kategoriích. Vzrostl význam černého trhu a také obchodních domů *Tuzex* (zkratka: *tuzemský export*), které byly jako jediné zásobeny kvalitními výrobky ze zahraničí.

Možnosti cestování do zahraničí se už ve druhé polovině 60. let značně rozšířily. Nicméně i nadále směli občané Československa cestovat bez omezení pouze do východního Německa, Maďarska, Rumunska a Bulharska. Cesty do ostatních zemí, včetně SSSR, byly omezeny vízy

a cestovními doložkami. Přesto se už v té době stala módní záležitostí dovolená na chorvatském pobřeží (tehdy Jugoslávie). Statisíce občanů podnikaly cesty i směrem na Západ, kde se mohli sami přesvědčit o propastném rozdílu v životním standardu mezi svobodnými a komunistickými zeměmi.

Většina obyvatel byla v 70. a 80. letech organizována v některé ze státem povolených a komunistickou mocí kontrolovaných masových společenských organizacích, zejména ve *Svazu socialistické mládeže* (SSM) a v *Revolučním odborovém hnutí* (ROH). Po roce 1968 vzrostl význam také *Svazu československo-sovětského přátelství* (SČSP).

Všechny masové společenské organizace byly zastřešeny v systému *Národní fronty* (buď ve federální, nebo v jedné ze dvou republikových), čímž sloužily jako převodové páky režimu. V *Národní frontě* fungovaly i dvě malé nekomunistické politické strany: *Československá strana lidová* a *Československá strana socialistická* (bývalí národní socialisté). Avšak obě strany měly prokomunistické (navíc normalizační) vedení a jejich členská základna byla administrativními opatřeními uměle omezována. Plně podporovaly komunistický režim a rozhodně nepředstavovaly žádnou opozici.

Dominantní roli hrála komunistická strana, která uplatňovala svůj celospolečenský vliv i skrze své základní organizace budované přímo na pracovištích. Téměř každý, kdo usiloval o profesní postup, musel vstoupit do strany nebo se stát alespoň kandidátem na členství (pro kandidáty byl určen VUML: *Večerní učení marxismu-leninismu*). Oficiální ideologie (zmíněný marxismus-leninismus) byla povinně vyučována i na všech vysokých školách. Školní mládež se režim pokoušel podchytit v *Pionýrské organizaci SSM* (členy byli téměř všichni žáci základních škol). Mladší ročníky se sdružovaly v dětské organizaci *Jiskra*. Na působení na mládež se spolupodílel také *Svazarm*, sloužící zájmům armády.

Režim věnoval armádě a ozbrojeným složkám zvláštní pozornost. *Československá lidová armáda*, s 200 000 vojáky v pohotovostním stavu a s dvouletou prezenční vojenskou službou, se už v 50. letech zařadila mezi nejlépe připravené ozbrojené síly v rámci *Varšavské smlouvy*. V případě světové války se měla stát páteří invazních sil ve směru do západní Evropy (společně se sovětskými a východoněmeckými vojsky). Důstojníci (v drtivé většině členové KSČ) patřili mezi privilegovanou společenskou třídu, podobně jako příslušníci *Sboru národní bezpečnosti* (SNB). Kromě těchto struktur měl režim k dispozici ještě vlastní stranickou ozbrojenou složku: *Lidové milice*, organizovanou jako zálohu ve velkých podnicích.

GUSTÁV HUSÁK

Personifikovaný symbol normalizace a reálného socialismu. První tajemník ÚV KSČ (1969 až 1987) a prezident Československa (1975-1989). Historici ho shodně považují za jediného intelektuála ve vedení KSČ, bez ohledu na jeho roli.

Narodil se v roce 1913 v chudé rodině v obci Dúbravka u Bratislavy. Již jako student právnické fakulty se připojil ke komunistickému hnutí. Za druhé světové války podporoval myšlenku samostatného Slovenska, později jeho připojení k SSSR a nakonec federalizace společného státu. Po válce se spolupodílel na nastolení komunistického režimu.

Jeho politické přesvědčení nezlomilo ani uvěznění v roce 1951. O tři roky později byl v procesu s tzv. buržoazními nacionalisty odsouzen na doživotí. Během uvolnění v 60. letech se opět vrátil do vysoké politiky. Vrchol své kariéry záhy postavil na sovětské okupaci a na kolaboraci s Kremlem a s českými neostalinisty.

Husák nepostrádal osobní charisma. V roce 1975 se již jako prezident podruhé oženil s Vierou Čáslavskou, se kterou udržoval známost od počátku 60. let a která o dva roky později tragicky zahynula při nehodě vrtulníku na východním Slovensku.

Ke konci své vlády se potýkal s vážnými zdravotními problémy. V prosinci 1989 musel jmenovat vládu národního porozumění a odstoupit. Zemřel v listopadu 1991 ve věku 78 let.

NORMALIZAČNÍ NOMENKLATURA NEBOLI GARNITURA

Členové předsednictva ÚV KSČ na tribuně během oslav *Svátku práce* 1. května 1979. Zleva: předseda *Federálního shromáždění* ČSSR (parlamentu) Alois Indra, předseda federální vlády Lubomír Štrougal, generální tajemník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák, vedoucí tajemník vlivného pražského výboru KSČ Antonín Kapek a tajemník ÚV KSČ Vasil Bilak.

Zatímco Husák se Štrougalem patřili k umírněnému křídlu a vzešli z *obrodného procesu*, trojice Indra, Kapek a Bilak naopak spolupodepsala tzv. zvací dopisy, ve kterých vyzvala L. I. Brežněv k vojenskému zásahu v Československu (1968).